

Yedinci Yüzyıl İslam Toplumunun Fay Hatları

Ahmet Celal Şener*

Özet

Silm-(selm) kökünden türeyen ve teslim olmak, kurtuluşa ermek manasına gelen İslâm, Allah'ın Hz. Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla tüm insanlığa gönderdiği son dindir. İbrahimî dinlerden birisi olan İslâm, 610 yılında Mekke'de vahiy meleği Cebrail'in (as) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ilk vahyi getirmesi ile başlamıştır. Günümüzde dünya çapında en büyük dinlerden birisi olan İslâm'ın yaklaşık 1,8 milyar inananı bulunmaktadır. Yazıda, miladi yedinci yüzyılda meydana gelen gelişmeler, toplumun fay hatlarını dikkate alarak sosyal, kültürel ve siyasi vb. perspektiflerden değerlendirilecektir. Amacımız okuyucunun cahiliye dönemi öncesi ve sonrası toplumsal değişimleri algılamasına vesile olmaktır. Öncelikle yedinci yüzyıl İslam dünyası ve onu çevreleyen fiziki coğrafya üzerinde durulacak ardından bu yüzyılda meydana gelen siyasi ve kültürel gelişmeler aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fay Hatları, Toplum, Hz. Muhammed (sav), Cahiliyye, İslam.

Abstract

Islam, which derives from the root silm-(selm) and means surrender and attaining salvation, is the name of Allah's Prophet. It is the last religion that he sent to all humanity through Muhammad. Islam, one of the Abrahamic religions, was sent to the Prophet by the angel of revelation Gabriel in 610 in Mecca. It started with the first revelation to the Prophet. Today, Islam, one of the largest religions in the world, has approximately 1.8 billion followers. In the article, the developments that took place in the seventh century AD, taking into account the fault lines of the society, social, cultural and political etc. perspectives will be evaluated. Our aim is to enable the reader to perceive the social changes before and after the period of ignorance. First of all, the seventh century Islamic world and the physical geography surrounding it will be emphasized, and then the political and cultural developments that took place in this century will be conveyed.

Keywords: Fault Lines, Society, Hz. Muhammad (pbuh), Jahiliyyah, Islam.

* İbn Haldun Üniversitesi'nde lisans öğrencisi. İletişim: ahmet.sener@stu.ihu.edu.tr

1. Giriş

Yedinci yüzyılın başlarında Hz. Muhammed 'in (s.a.v.) başlattığı hareket siyasî bir güç olma yolunda ilerlerken Bizans ve Sâsânî imparatorlukları Hicaz bölgesini çevreleyen iki süper güç olarak mücadele halindeydi. Arap Yarımadası'nın kuzeyindeki Suriye, Bizans'ın tampon devleti olan Gassânîler (200-636) tarafından, Irak ise Sasanilerin (224-651) desteklediği Lahmiler (300-602) tarafından yönetiliyordu. Güneyde konumlanan Yemen, Bizanslılar ve Sasanilerin üstünlük kurmak için birbirleriyle yarıştığı bir yerdi. Ayrıca Arap yarımadasının en geniş bölümü olan Orta Arabistan yani Hicaz, sıcak ve zor hava koşulları, ulaşım zorluğu, göçebeliğin yaygınlığı gibi sebeplerden dolayı siyasi birliğin sağlanamadığı bir bölgeydi. (Büyükcoşkun, (1991) Düzenli bir devlet yapılanmasının kurulamadığı Arap Yarımadasındaki Hicaz'da birçok kabile yaşamakta ve birbirleriyle çeşitli sebeplerle savaşlar yaşanmaktaydı. Bu durum bölgede siyasi istikrarsızlığa sebep olmaktaydı.

2. Dünya Genelinde Siyasi Yapı

Biraz daha uzak çevre olarak karşımıza çıkan Hindistan, birçok yerel hanedanın yönetimi altında bölündüğünden siyasî birlikten uzak bir görünüm arz ediyordu. Orta Asya'da Göktürk Devleti (552-745), Çinliler (MÖ 211-MS 1912/1915-1916) ve Sasaniler ile yaptığı savaşlar nedeniyle ikiye bölünmüştü. Ayrıca Türk boylarının yükselişi, Göktürk Devletini siyasî olarak zayıflatmıştı. Afrika'nın kuzeyi Bizanslılar (286/395-1453) tarafından kontrol ediliyordu. Öte yandan bu güçlerin dışında dünya çapında etki yaratacak siyasi yapıya sahip devletler de yoktu. Vizigotlar (370-718), Franklar (406-843), Vandallar (435-534) gibi Bizans egemenliğinin dışında kalan devletler, Avrupa topraklarında otorite tesis etmek için çaba sarfediyorlardı.

3. İslam Dininin Ortaya Çıkışı

İslam dini bölgesel güçler tarafından siyasi birliğin sağlanamadığı bir ortamda ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) on üç yıllık Mekke döneminde siyasi birlik kuramadan pek çok zorluk, boykot ve zulümle tebliğ faaliyetlerine devam etmiştir. Mekke döneminde bir devlet kurulamadığı için siyerciler bu dönemi "Davet dönemi" olarak adlandırmaktadırlar.

4. İslam'ın Gelişiyle Fay Hatlarının Dönüşümü

On yıllık Medine döneminde ise Hz. Peygamber (s.a.v.) toplumun temel yapı taşlarını yeniden dizayn ederek siyasi birliği İslam'ın getirdiği düzenle sağlamayı başarmıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) büyük bir kararlılıkla inşa ettiği toplumda asabiyet, soyluluk, üstünlük, bağnazlık gibi fay hatlarını teşkil eden düşünce

ve davranış biçimleri yerini adalet, takva, liyakat, îsâr, birlik, beraberlik, merhamet, dayanışma ve hoşgörü gibi kurucu değerlere bırakmıştır. Kuşkusuz toplumu ıslah yönünde sağlanan dönüşüm kısa bir zamanda gerçekleşmemiştir. Toplumun fay hatlarını en iyi bilen yüce yaratıcı sözünü dönüşümü insan fitratına ve toplum gerçekliğine uygun olarak tedrici olarak gerçekleştirilmesini murad etmiştir. Mesela yaygın toplumsal bir alışkanlık olan alkollü içeceklerin tüketilmesine getirilen yasak bir anda gerçekleşmemiş tedrici bir şekilde zamana yayılmıştır.

İslam, hakimiyetinin ilk günlerinden itibaren diğer dinlere mensup insanlara karşı hoşgörülü davranılmasını emretmiştir. (Özkan, 2019) Medine ve Hayber Yahudileri, Necran, Tebük ve Eyle Hristiyanları, Bahreyn ve Umman Mecusilerine karşı İslam devletinin tavrı bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yönetimindeki Medine'de Müslümanların yanı sıra Yahudiler ve müşrikler de yaşamaktaydı. Hz. Peygamber (s.a.v.) gayrimüslimlere İslam'ı kabul etmeleri adına baskı yapmamıştı. Aksine böyle kozmopolitik bir ortamda Hz. Peygamber (s.a.v.) farklı dinlere mensup gruplara kendi dinlerini yaşama hakkı ve barınma imkanı sağlamıştı. Aynı zamanda kendi içlerinde serbestlik sağlayarak şeriatlerine yönelik mahkemeler kurmalarına müsaade etmişti. (Özkan, 2019) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu uygulamaları, farklı dinlere gösterilen hoşgörüye örnek gösterilebilir.

Mekke'den Medine'ye hicretin sosyal, ekonomik ve siyasal alanda birçok sonucu olmuştur. Siyasal bağlamda, Müslümanları bir araya toplayan Hz. Peygamber (s.a.v.) , İslam devleti'nin temellerini atmıştır. Toplumsal ölçüde, kozmopolitik yapıya sahip olan Medine'de reformlar yapılarak farklı grupların Hz. Peygamber'in (s.a.v.) belirlediği kurallar çerçevesinde barış içerisinde yaşatılması konusunda yapıcı adımlar atılmıştır. Toplumun belirtilen çerçevede barış içinde yaşaması ekonomik refah düzeyini de olumlu etkilemiştir. Bu duruma örnek ise Medine pazarının kurularak ekonomiye yaptığı ciddi katkılar gösterilebilir. Zikredilen alanlardaki reformların başarıya ulaşması için öncelikle toplumun birbiriyle barışık olmasının gerekli olduğu ileri sürülebilir. Yıllardır birbirleriyle savaş halinde olan Evs ve Hazrec kabilelerinin tek çatı altında toplanması sonucu doğan siyasal güç, bu gerçeği kanıtlamaktadır. Kabile normlarıyla yönetilen Yesrib, artık İslam kardeşliğine dayalı medeni değerler üzerinden yönetilmeye başlanmıştır.

Burada şu hususun altının çizilmesinde fayda görmekteyiz: Hz. Peygamberin (s.a.v.) başlattığı ıslah hareketi ve başarıyla harekete geçirdiği dinamiklerin en azından bir kısmı, Arap toplumsal muhayyilesinde İslam öncesi dönemden bu yana mevcut idi. Mesela uhuvvet kavramı, Müslümanlara yabancı bir kavram değildi. İslam öncesi dönemde bir kabile ile diğer kabile mensupları arasında veya kabile ile bireyler arasında kardeşlikler ilan ediliyor ve bu dostluklar hilf adı altında isimlendiriliyordu. Şu kadar var ki bu antlaşmalarda kabile veya kişisel çıkarlar ön planda tutulmuştu. İslamiyet'in içeriğini yeniden dizayn ettiği kardeşliğin çıkarlar üzerine değil karşılıksız samimi dostluklar üzerine bina edildiği söylenebilir. Nitekim Medine

yerlilerinin (Ensar) Mekke'den gelen göçmenlerle (Muhacir) varlıklarının yarısını paylaşması İslam'ın insanlığa yeni bir formda sunduğu din kardeşliğinin somut tezahürü olarak görülmelidir.

Cahiliye Dönemi, taassub üzerine bina edilen kabilecilik anlayışına dayanmaktadır. Kabileler bu anlayış dolayısıyla yanlışlarını bağnaz bir şekilde savunmuşlardır. Bu sebeple toplumsal adalet ve barış bir türlü inşa edilememiştir. Ancak cahiliye dönemi kabile toplumunun taassuba dayalı bu özelliğinin bir takım olumlu yansımaları olduğu da kabul edilebilir. Bunlardan birisi de kabile içerisindeki birlik olma ruhunun muhafaza edilmesidir. Mekke ehlinin Hz. Peygamber'in yanı sıra Müslüman veya gayrimüslim tüm Haşimoğullarına yönelik boykotunda, Kureyş'ten bazı önemli şahsiyetlerin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) inanmadıkları halde onu desteklemeleri, boykotu delen faaliyetlerde bulunmaları, İslam'ın en çetin muhaliflerinden Ebu Cehil'in boykotu başarıya ulaştırma yönünde attığı adımları boşa çıkarmaları bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu durum kabileye bağlılığın ve tutuculuğun ne denli güçlü olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Cahiliye toplumun kabilevi yapısının iç dinamiklerinden kaynaklanan dayanışma ruhu, İslam toplumunda da emredilmiş bir husustur. Ancak muhtevası bireyi ezen değil koruyan bir şekilde doldurulmuştur. Bu konuda Kur'an'ı Kerim'de Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: " Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış) tır. Allah'a isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir." (Mâide 5/8) İslam hüküm verirken kişinin soyuna, sosyal statüsüne ve maddi gücüne değil işin hakikatine bakar. Cahiliye döneminin yapı taşlarını oluşturan asabiyet, soyluluk ve bağnazlık üzerinden tesis edilen dayanışma İslam'ın hakimiyetiyle yerini uhuvvet, adalet ve îsâra bırakmıştır. Toplumun fay hatları revize edilerek bir grubun değil tüm grupların refahı hedeflenmiştir. Tüm insanlığın saadeti üzerine tesis edilen bu ilahî sistem, bir asır gibi kısa bir sürede kıtaları aşan fetihleriyle milyonlarca insanın değerleri, kültürü ve örfünü etkilemiştir. Sonuç olarak İslam, toplumun fay hatlarını yeniden inşa ederek evrensel ilahi bir sistem kurmuştur.

Sonuç

Yukarıdaki açıklamalar ışığında İslam medeniyetinin yedinci yüzyılda siyasi hayattan toplumsal hayata ekonomiden kültürel reformlara birçok noktada gelişim sağladığını söyleyebiliriz. Toplumsal yapının fay hatlarını oluşturan konularda alınan tedbirler, İslam medeniyetinin oluşumunda oldukça etkili olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) İslam dini ile çelişmeyen normları ve kabulleri yeni dönemde korumuş ve eksik taraflarını revize etmiştir. Başka bir deyişle Cahiliye döneminin İslam'ın temel ilkelerine ters düşmeyen değerleri, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) inşa ettiği yeni toplum yapısında varlığını sürdürmüş, böylelikle yeni inşa edilen yapının halkın değerler bütününden kopmaması sağlanmıştır.

Kaynaklar

Aycan, İ., Özdemir, M., & Demir, E. (2020). *Muslims in history*. Otto Yayınları

Bozkurt, N. (2003). *Mekke*. İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekke> adresinden alındı

Büyükcoşkun, K. (1991). *Arabistan*. İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/arabistan> adresinden alındı

Daryal, A. M. (2018). İslâm'ın doğuş ve ilk yayılışının psiko-sosyal açıdan tahlili. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.

Fayda, M. (2020). *Muhammed I. Hayatı*. İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed#1-hayati> adresinden alındı.

Hamidullah, M. (2014). İslam Peygamberi: Hayatı Ve Eserleri. Beyan Yayınları.

Öz, Ş. (2014) *Siyer'e Giriş*, Ankara Okulu Yay.

Özkan, M. (2019). *Medine Vesikası*. M. Özkan içinde, *İslam Ansiklopedisi* (s. 212-215). İstanbul: TDV. İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/medine-vesikasi> adresinden alındı.

Sinanoğlu, M. (2001). *İslam I. Giriş*. İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/islam#7-dogusu-ve-yayilisi> adresinden alındı[D1]